

فصلنامه پژوهشی - تخصصی شهرسازی و معماری هویت محیط

دوره ۱، شماره ۴، پاییز ۱۳۹۹

شاپا الکترونیکی: ۹۷۸۲-۲۷۱۶

<http://www.ei-journal.ir>

صص. ۷۳-۹۶

بازنمایش ساختار کالبدی باغ ایرانی در نگارگری و قالی های باغی در دوره صفویه

آزیتا بلالی اسکویی^۱، زهرا کیانی

دانشیارمعماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران.

a.oskoyi@tabriziau.ac.ir

دانشجوی کارشناسی ارشد معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز، ایران.

Z.kiani@tabriziau.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۲۱

چکیده:

در ذهنیت ایرانی، باغ تصویری فراگیر دارد؛ به صورتی که آرمان باغ تقریباً در همه هنرها نفوذ کرده است و به عنوان بخشی از هویت فرهنگی ایران زمین مطرح شده است. باغ ایرانی یکی از نمودهای تجسم باور ایرانیان از بهشت موعود می باشد، و این عامل حضور پردیس ها را در آثار هنری پر رنگ کرده است. به همین دلیل گونه های مختلف هنر ایرانی توجه خاصی به بازنمایی باغ ایرانی داشته اند. دو حوزه ای که به وفور به این امر پرداخته اند قالی و نگارگری ایرانی است. در این پژوهش ساختارشناسی طرح، نقش و ترکیب بندی موجود در قالی های باغی و نگارگری ها در دوره صفویه و ارتباط آنها با ساختار باغ شهر های اصفهان و باغ فین کاشان بررسی شده است، تا از این طریق بتوان به تأثیر گذاری نحوه طراحی باغ و عناصر آن، در این دو حوزه تصویری دست یافت. محدوده جغرافیایی پژوهش به این صورت است که چهار نمونه باغ از شهر اصفهان و یک نمونه باغ از شهر کاشان و چهار نمونه قالی باغی از کردستان (شمال غرب ایران) و یک نمونه قالی باغی از کردستان، و نمونه های نگارگری که همگی از دوره صفویه و به صورت تصادفی جهت تجزیه و تحلیل در نظر گرفته شده اند؛ یافته های بدست آمده نشان می دهد که نقش مایه ها و ساختار شکلی موجود در قالی های باغی و نگارگری های دوره صفویه دارای طرح، نقش و هندسه فضایی یکسانی با باغ ایرانی هستند. در بیشتر قالی ها و نگاره ها استفاده از اصول هندسی، الگوی چهار باغ و هماهنگی بین نقش مایه ها باعث تجلی باغ ایرانی در قالی ها و نگارگری های دوره صفویه گردیده است. نتایج به دست آمده نشان می دهد که ترویج طرح باغی در قالی ها و به تصویر کشیدن باغ در نگارگری ها باعث گشته است، طبیعت و نقش مایه های آن مانند درختان، گلها، پرندگان و حیوانات برای نزدیکی به مفهوم باغ بهشت بیشتر استفاده شود. الگوی چهار باغ، فاصله مربعی و باز بودن چشم انداز اصلی به شکل مستطیل در باغ ایرانی، در طراحی قالی های باغی و نگارگری ها مشاهده شده است.

کلید واژگان: باغ ایرانی، قالی باغی، نگارگری، دوران صفویه

نحوه استناد به مقاله:

بلالی اسکویی، آزیتا، کیانی، زهرا علی، (۱۳۹۹). بازنمایش ساختار کالبدی باغ ایرانی در نگارگری و قالی های باغی در دوره صفویه. فصلنامه پژوهشی - تخصصی شهرسازی و معماری هویت محیط، ۱(۴)، پاییز ۱۳۹۹. ۷۳-۹۶.

http://www.ei-journal.ir/article_130978.html

۱. مقدمه

تاریخچه باغ و باغ آرائی به ورود آریائیان باز می‌گردد و تا دوران ساسانیان، در فرهنگ و هنر ایران حضوری مستمر داشته است. با ورود اسلام به ایران، نگرشی بنیادین در اعتقادات ایرانیان به وجود آمد. خداوند در قرآن کریم به متقین وعده بهشت داده و آن را در آیات متعددی وصف نموده است. معماران مسلمان نیز با عنایت به این توصیفات، به ساخت باغ‌هایی بهشتی در زمین همت گماشتند، که نمود بارز آن را در عصر طلایی صفویان، به ویژه در باغ شهر اصفهان می‌توان مشاهده نمود. باغ ایرانی در قالب‌های شکلی و همزمان معنایی در حیطه‌های دیگری از هنرهای ایرانی حضور و تأثیر چشمگیری داشته است. در سرزمین ایران باغ مفهومی نمادین از بهشت بوده و دارای هندسه‌ای خاص است که در آن نهرها، گیاهان و کوشک‌ها به روش‌های گوناگونی تقسیم بندی شده است؛ می‌توان تجلی بهشت را در سایر هنر‌ها، از جمله فرش و نگارگری نیز مشاهده نمود؛ بنابراین تحقیق در این تأثیر و تأثر از مفهوم بهشت در هنر باغ‌سازی، هنر فرش و نگارگری دارای اهمیت است (حمزه نژاد، ۱۳۹۳).

با توجه به مسئله پژوهش، که الگوی ساختاری و اجزای باغ ایرانی در دوره صفوی، بر طراحی فرش و نگاره در این دوره چه تأثیری گذاشته‌اند به بررسی پرداخته و مشاهده می‌کنیم که الگوی چهارباغ به عنوان یکی از رایج‌ترین الگوهای شکل‌گیری باغ ایرانی در فرهنگ ایرانی و اسلامی مورد توجه باغسازان و هنرمندان دوره صفویه بوده است. بررسی‌های صورت گرفته نشانگر آن است که پیش از این در مورد ترکیب بندی باغ ایرانی در دو حوزه نگارگری و قالی باغی پژوهشی به شکل جامع انجام نشده است. با توجه به الگوی رایج در شکل‌گیری باغ ایرانی لازم است تا با نگاهی دقیق‌تر به بررسی ساختار اصلی باغ و الگوهای به کار رفته در این دو حوزه تصویری پرداخته شود. بنابراین در این پژوهش ضرورت دیده شده است به طور جامع‌تر به مطالعه این دو حوزه تصویری پرداخته شود تا ساختار اصلی موجود در این دو هنر تصویری باقی مانده از هنرمندان دوره صفویه به لحاظ ساختاری نمود بیشتری پیدا کند. باغ در قالی و نگارگری از قدیمی‌ترین پدیده‌های فرهنگی ایرانیان در سیر تاریخ است. نشانه‌هایی مبنی بر اینکه باغ در این دوحوزه تصویری ارتباط تنگاتنگی با هم داشته، وجود دارد. در ایران دست کم از دوره‌های هخامنشی و ساسانی در پیش از اسلام و همچنین از دوره‌های ایلخانی، تیموری و به ویژه دوره صفوی آثار مهمی از باغ‌های قدیمی به جامانده است (زارعی، ۱۳۹۰). در طرح قالی‌های باغی و نگارگری‌ها علاوه بر قالب کلی باغ ایرانی، جوی‌ها، کورت‌ها و قرارگیری حوض مرکزی به صورت منظم در متن اثر قرار گرفته‌اند و معمولاً دو محور اصلی به صورت دو جوی (نهر) آب زمینه قالی را به چهار بخش تقسیم کرده است (محمودی نژاد، ۱۳۸۸). ضرورت پژوهش حاضر بررسی ساختار اصلی باغ در قالی‌ها و نگارگری‌های دوره صفوی است تا به تفاوتها و تشابهات در حوزه تصویری در امر باغ‌سازی بپردازد. لذا در پی مطالعات انجام گرفته در جامعه آماری از دوره صفوی، از جمله پنج نمونه قالی، پنج نمونه نگاره و پنج نمونه باغ به صورت تصادفی انتخاب شدند که با تجزیه و تحلیل آن‌ها و با رویکرد ساختارشناسانه، نتایج به دست آمده از خوانش نگاره‌ها و قالی‌های باغی وجود اشتراک این دو حوزه تصویری و رابطه تاثیرگذاری آنها بر یکدیگر را به وضوح بیان می‌دارد. ترکیب بندی باغ ایرانی برگرفته از الگوی چهارباغ به عنوان رایج‌ترین الگو در شکل‌گیری باغ ایرانی و تأکید بر مرکزیت شبکه آبرسانی جوی‌های آب و تقارن و هماهنگی بین عناصر موجود در باغ به وضوح در نگاره‌ها و قالی‌های باغی دوره صفویه قابل مشاهده است.

این پژوهش در سه بخش تنظیم شده است. در ابتدا، با استناد به منابع معتبر و پژوهش‌ها در زمینه باغ ایرانی به بررسی عناصر و ساختار باغ های منتخب از دوره صفوی پرداخته شده، سپس چگونگی نمود عناصر و ساختار باغ ایرانی در نگارگری و قالی های صفوی مورد بررسی قرار گرفته، و در نهایت یک دسته بندی کلی از ویژگی های مشترک و افتراقات بین این سه گونه هنری ارائه شده است.

۲. پیشینه تحقیق

تا کنون کتب و مقاله های چندی در مورد باغ ایرانی و ارتباط آن با هنر فرش و نگارگری نوشته شده است، از کتب مورد مطالعه ابوالقاسمی، در کتاب «اصول طراحی باغ ایرانی» به نقش باغ، نحوه شکل گیری آن و ساختار اصلی در باغ ایرانی پرداخته است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۱). و ویلبر در کتاب «باغ های ایران و کوشکهای آن» به بررسی باغ های ایرانی در دوره تیموری و صفوی پرداخته است (ویلبر، ۱۳۸۳).

در مقالات بررسی شده، از جمله کارهایی که تاکنون در زمینه ساختار و فرم صورت گرفته است می توان به این موارد اشاره کرد: چیت سزایان (۱۳۸۸) در مقاله ای با عنوان «بازشناسی پردیس در بستر نماد گرایانه معماری و فرش»، در آن به همنوایی طرح باغی فرش ایران با باورهای آیینی ایرانیان و هماهنگی طرح کلی قالی های باغی با ساختار کلی باغ ایرانی پرداخته است. این مقاله هر فرشی را که بر انتظام مهندسی استوار بوده و نظم آن هندسی است مورد بررسی قرار داده است.

شاهچراقی (۱۳۸۷)، با عنوان «بازخوانی نظام معماری باغ ایرانی در باغ - فرش ایرانی با تاکید بر نظریه بوم شناختی ادراک محیط» به باغ و تاثیر باغ ایرانی بر آرامش روان و تاکید بر نظریه بوم شناختی ادراک دارد و همچنین شکل گیری کهن الگو یا الگوی مرجع باغ ایرانی «چهار باغ» که منطبق با مفهوم سطح در ترکیب بندی نقوش هنرهای تجسمی ایرانی اسلامی است مورد مطالعه قرار داده است.

در ارتباط با مفهوم و محتوای باغ ایرانی نیز تحقیقاتی انجام شده است که موارد زیر مورد توجه محقق واقع شده است:

عابد دوست (۱۳۸۸)، در مقاله ای تحت عنوان «صورت‌های متنوع درخت زندگی بر روی فرشهای ایرانی» به نقش مایه درخت پرداخته است و به مقدس بودن آن بر روی قالی های باغی اشاره کرده است.

میرزا امینی (۱۳۹۰) در مقاله ای دیگری تحت عنوان «بررسی نقش نمادین ترنج در فرش ایران» به نقش ترنج، اعتقادات اسطوره ای و نمادین گلستان و حوض اشاره شده است، اما تکامل آن به شکل امروزی را در اصل انعکاس ذهنیت، اندیشه و آرزوهای هنرمند مسلمان ایرانی در تجلی باغ بهشت و فضایی روحانی با استفاده از نقوش تجریدی و انتزاعی بیان می دارد.

برخی منابع نیز محتوا و ساختار را توأمان مورد بررسی قرار داده اند نظیر:

انصاری (۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان «بررسی تطبیقی نگارگری مکتب دوم تبریز و باغ ایرانی در دوره تیموری و صفوی» به مقایسه تطبیقی ویژگی های باغ ایرانی در دوره تیموری با نگارگری مکتب تبریز پرداخته است، و بیان می کند که غالب ویژگی باغ در نگاره ها متأثر از ویژگی های باغ ایرانی در دوره تیموری است.

تیموری گرده (۱۳۹۳) در مقاله ای تحت عنوان «نظرگاه عنصر اصلی تصویر شده از باغ در نگاره های نمایش دهنده باغ ایران»، به بررسی عنصر اصلی در باغ ایرانی با بیشترین تجلی در نگاره های باغی، پرداخته است؛ که بروز چشم انداز را به عنوان بیشترین جلوه باغ ایرانی در نگارگری و نحوه بروز آن را در قالب سه شکل مورد بررسی قرار داده است.

محمودی نژاد (۱۳۸۶) در مقاله «فرش باغی، از نقش (فرشی از عرش) تا طرح (عرشی بر فرش)» به مفهوم تمثیلی و نمادین از بهشت و باغ های بهشتی و همچنین قالی های باغی، متناسب با معماری و طراحی باغ ایرانی پرداخته است. قالب اصلی قالی های باغی دوره صفویه را دارای کشیدگی در طول قالی، تقسیمات و محورهای اصلی باغ ایرانی در کنار درختان و گلها معرفی کرده است.

نگارنده در این مقاله تلاش نموده تا با کاوش در فرش و نگارگری دوره صفویه، به بررسی تأثیرات عناصر و ساختار باغ ایرانی بر شکل گیری و سازماندهی این دو حوزه هنری پرداخته و به تدقیق مشترکات و افتراقات بین آن ها بپردازد.

۳. روش پژوهش:

پژوهش حاضر از نوع استقرایی و به صورت توصیفی-تحلیلی است. تجزیه و تحلیل اطلاعات به شیوه جزئی نگر و کیفی است. در روش استقرایی، پژوهشگر بر اساس واقعیت‌هایی که از طریق مشاهده مستقیم به دست می‌آورد، به نتیجه‌گیری کلی می‌پردازد که نتایج با مشاهده نمونه و تعمیم به کل، حاصل می‌شود. از طرفی روش استقرایی تنها موقعی قابل اعتماد است که گروه مورد پژوهش کوچک باشد (بلیکی، ۱۳۹۲). در این تحقیق سعی شده است تا با اتکا بر مطالعات اسنادی و کتابخانه ای و با روش مقایسه تطبیقی و مطالعه موردی به جمع آوری و بررسی داده ها و متغیرها پرداخته شود. در بررسی های به عمل آمده از کتاب های هنر قالی ایران و سیری در هنر ایران (جلد ۱۲) ۵ طرح فرش باغی از دوره صفوی انتخاب شده اند. در این بین به بررسی ۵ نگاره از کتاب سلطان محمد و مکتب او و باغ های خیال نیز پرداخته شده است. و از این رهگذر تأثیر و تأثر باغ ایرانی بر دو مقوله نگارگری و فرش تبیین می‌شود.

۴. مبانی نظری:

۴-۱- طرح باغی در قالی ها و نگارگری های صفوی

از دوره ساسانیان نقاشان تصویرگری منظره بهار با طراوت و پر گل را بر روی پرده های بزرگ آغاز کردند. پارچه هایی که در دوره های بعد بافته شده اند، طرح و نقاشی گل دارند، ولی در زمان شاه عباس بود که تهیه قالی با نقش و نگار گل معمول گردید. این قالی ها را چهار باغ می نامیدند، چون تقسیم عادی باغ را به چهار قسمت منعکس می سازند. این تقسیم بندی به محورهای اصلی و فرعی مربوط است (ویلبر، ۱۳۸۳: ۳۲). مفهومی تمثیلی از بهشت و باغ های بهشتی در فرش ایرانی، خاصه فرش های دوران صفوی دیده می شود که ملهم از باغ ها و پردیس های دوران اسلامی، خاصه عصر صفوی بوده اند که نشان از همت والای طراح فرش ایرانی در تصویر و تجسم مفاهیم والای معنوی و بهشتی در حد نگارگران ایرانی به خصوص طراحان نقوش قالی که طرح باغ های بهشتی را در نقشه های فرش، بر اساس باورهای ملی و مذهبی طراحی کرده اند. فرش با طرح باغی، در دوره صفوی رواج خاصی داشته است، جالب آنکه از این دوران به عنوان دوران باشکوه هنر باغسازی ایران (چهار باغ های اصفهان) یاد می شود که مفهومی تمثیلی از بهشت را نیز به همراه دارد (حشمتی رضوی، ۱۳۸۷: ۵۴). بنابراین اولین تأثیر باغ در فرش و نگاره های دوره صفوی طرح چهار باغ بوده است که نمود آن در قالی و نگارگری به صورت تقسیم بندی چهار قسمت و محورهای اصلی و فرعی است.

۴-۲- ساختار شکلی باغ ایرانی

تعریف باغ: با مراجعه به فرهنگ عمید در ذیل واژه "باغ" معنایی معین و محدودی را که بیانگر مکان یا فضایی پوشیده و محصور از درختان است، عنوان می شود. اگر واضح تر بنگریم و به تفسیر اساطیری لغت بپردازیم، در ذهن کلمه فردوس تجلی می کند.

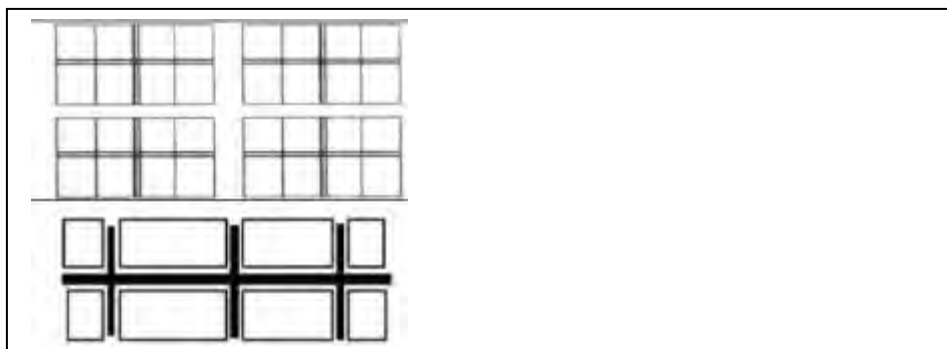
محدوده و شکل باغ: هنگامی که انسان شروع به باغبانی کرد، نه تنها با طبیعت در افتاد بلکه با آبیاری و توزیع دست و دلبازانه آب کمیاب، حیاتی از نو ساخت. پدید آمدن و حیات این باغ ها بستگی به مسیر جریان آب دارد. فشار آبی که از کوهستان ها ی دور دست به سمت باغ ها هدایت می شوند، هوشمندانه با تلفیق دو جریان، مضاعف می شود و این افزایش فشار، باعث فوران آب از حوضچه مرکزی باغ، محدوده و شکل باغ را مشخص می کند. باغ ایرانی بیش از هر چیز، بیانگر داستان سفر آب و پیدایش زندگی پس از مبارزه با خشکی و مرگ است (خوانساری، ۱۳۸۳: ۱۰). شکل باغ در ایران از دیارباز تا کنون با چگونگی طبیعت و هوا و میزان آب تناسب تمام داشته است. پدیده باغ سازی از زمان های دور در کشور ما وجود داشته و نقوش برکه آب و درخت زار بر روی سفال پیدا شده در شوش و نیز سایر نقش های بدست آمده نمایانگر اهمیت باغ در زندگی مردم خو گرفته با خشکی کویر و سوزندگی خورشید در سرزمین کهنسال ما می باشد (نعیما، ۱۳۸۵: ۳). بنابراین هنر باغ سازی و باغ آرایید در نقاط مختلف ملهم از فرهنگ بومی و متأثر از شرایط اقلیمی و کاربردهای مورد نظر است و در راستای هدف های مختلف جان می گیرد.

باغ های ایرانی یا در زمین مسطح بنا می شدند و باغ های دشتی بودند، یا در زمین شیب دار که امکان می داد باغ را با آبشارها و درختان بیشتر زیباتر بسازند (نعیما، ۱۳۸۵). در مورد زمین که یکی از عناصر اصلی باغ است، به جز شکل و موقعیت کلی، عوامل و ویژگی های دیگری همچون جنس خاک، شیب و اختلاف سطح، قابلیت آبیاری و حاصلخیزی نیز اهمیت دارد. یکی از علل اصلی احداث باغ در زمین های شیبدار که نمونه های آن زیاد به چشم می خورد، امکان حرکت آب در میان باغ به شکل طبیعی است. باغ ایرانی ممکن است در یک سطح با شیب ملایم و یا زیاد ساخته شود، در صورت قرارگیری در زمین با شیب زیاد، معمولا شکل باغ تحت تأثیر شکل زمین قرار گرفته و در چند سطح ساخته می شود. در این حالت امکان ایجاد آبسره و آبشار میسر خواهد بود (محمودی نژاد، ۱۳۸۸).

ساختار اصلی باغ ایرانی: باغ از نظر ساختار و به لحاظ ترکیب بر سه گونه است:

الف- باغ هندسی: ترکیب تقسیمات و اشکال کلی آن در چارچوب قواعد و ضوابط ریاضی است و تابع نظام هندسی، خطوط مستقیم، اشکال منظم، زوایای دقیق، ابعاد معین متناسب، مسیرهای مرتب، آسه بندی های هدایت کننده، دیدهای حساب شده، حضور روشن شبکه منظم آب، و هر چیزی سر جای خود بودن، از ویژگیهای این باغ هاست.

شکل ۱: نمایشی از باغ هندسی (نگارنده و <https://scontent.cdninstagram.com>)

ب- باغ منظری: ناظر بر ترکیبی آزاد و چشم نواز است. ملایمت خطوط، تنوع سطوح، اشکال گردان، مسیرهای مواج، دیدهای درهم و بی ترتیب، بی محوری یا محورهای نامنظم، تغییر جهت های بسیار، آمیختگی عوامل، گوناگونی جزئیات همجوار، از خصوصیات ناظر بر این نوع باغ سازی است.

شکل ۲: نمایشی از باغ منظری (باغ استورهد)

([http://www.leonardoda-vinci.org/Mona-Lisa-\(La-Gioconda\)-c.-1503-05.html](http://www.leonardoda-vinci.org/Mona-Lisa-(La-Gioconda)-c.-1503-05.html) (Accessed 10) March 2015)

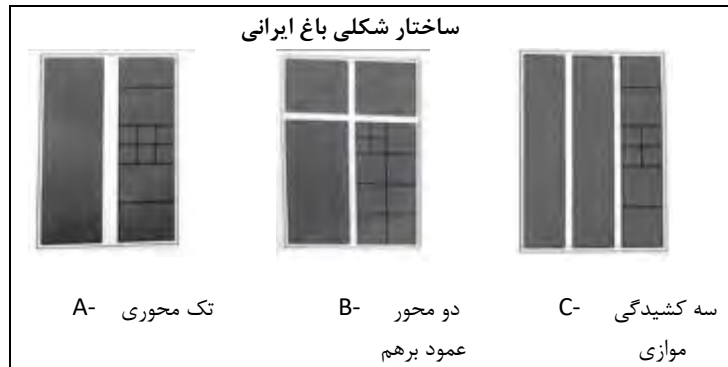
ج- ترکیبی: ترکیبی از دو نوع هندسی و منظری است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۱: ۶-۷).

هندسه باغ ایرانی: در هندسه باغ ایرانی تقسیمات منظم و مربع شکل کت ها دیده می شود، سابقه این تقسیمات به هزاران سال قبل باز می گردد. غیر از مستطیل کشیده و مربع، شکل های هشت گوش، کَشکولی و نگینی و چهار گوش هم در باغ بوده است (نعیما، ۱۳۸۵: ۳۴). توجه به اشکال هندسی و ایجاد اشکال مربع برای ساده نشان دادن اجزا باغ و تعیین محل دقیق کاشت درختان به گونه ای که ردیف درختان از هر طرف دیده شود، دارای اهمیت خاصی بوده است. طرح باغ ایرانی براساس توجه و کاربرد خاص مربع در ترکیب کلی و اجزا آن استوار است و این خصیصه متمایز باغ ایرانی است که از دیر باز مورد توجه دیگران بوده است (نعیما، ۱۳۸۵: ۲۱).

بی گمان یکی از نیکوترین جلوه های صورت و معنای برآمده از باورهای ایرانیان، باغ ایرانی است. باغ ایرانی به نظام یافتگی شکلی و هندسی و حکمت متعالی توجه دارد. همه مفاهیم بنیادی در ترکیب بصری و ساختار فضایی، هم چون حرکت، ریتم، تقارن، پویایی، عطف و تعادل به زیباترین و قدرتمندانه ترین شکل در نظام فضایی باغ ایرانی تجلی یافته اند. باغسازی ایرانی دریچه ای به سوی تجسم ایرانی از بهشت موعود ماورالطبیعه و گواه هنرورزی شورانگیز ایرانیان در بیان خاطرات ازلی است. پوپ در این زمینه بیش از هر چیز به نقشه باغ ها و تصور ایرانی باغ فردوس که گلستان مینوی است توجه کرد. فردوس، باغی است محصور با چند حصار پشت سر هم که یک حصار آن از همه بلند تر و پهن تر است. به طوری که اهریمن نتواند به آن راه پیدا کند. حاشیه های مکرر در فرش ایران همان دیوارهای فردوس است. دارای چشمه آبی، ازلی - ابدی است، به طوری که آب همیشه در آن جریان دارد و انواع حیوانات اهلی و وحشی و گیاهان، زندگی شاد و جاودانه ای در آن می گذرانند و شبکه های مستطیل یا مربعی با جوی های آب به وجود می آید. فرش تاریخی بهارستان با همین ویژگی فردوس را به تصویر می کشد (ژوله، ۱۳۸۱: ۲۶). ساختار هندسی در باغ ایرانی به سه صورت عمده شکل می گیرد. ایجاد یک محور در طول باغ، در نظر گرفتن دو محور متقاطع عمود بر هم و یا ایجاد سه

شکل ۳: انواع ساختار شکلی باغ ایرانی (نگارنده، شاهچراغی، ۱۳۹۴)

کشیدگی موازی در عرصه باغ و سپس تقسیم باغ به مربع هایی که خود دارای تقسیمات منظم هستند (شاهچراغی، ۱۳۹۴: ۴۳).

۴-۳- اجزا و عناصر باغ ایرانی

با توجه به مطالعات انجام شده، اجزا و عناصر باغ ایرانی شامل چهار مورد نظام آب، نظام استقرار ابنیه، نظام کاشت و محور می باشد.

الف- (نظام آب) عناصر آبی، شامل: استخر، حوض، آب نما، آبشار و جوی آب (ملکی، ۱۳۸۵: ۶۱).

حوض اصلی را اساسی ترین عنصر در طراحی باغ و پردیس می دانند که بیشتر در مقابل عمارت باغ احداث می شود و بعد اصلی آن در جهت طول ساختمان و به شکل های مستطیل، مربع، چند ضلعی و دایره بود. گاهی در داخل عمارت های باغ های قدیمی ابنما ساخته می شد که در اصطلاح به آن محل، حوض خانه می گفتند. آب از عناصر باغ ایرانی است و دست کم از دو جنبه مفهومی و زیبایی شناختی در باغ حضور دارد. این جنبه ها و مباحثی همچون نحوه حضور آب در باغ و چگونگی گردش و حرکت آن، منابع تأمین آب و آبیاری باغ به راحتی قابل پیگیری هستند (محمودی نژاد، ۱۳۸۸: ۷۴). ایرانیان به باغی آسمانی باور داشتند که شباهتی به مینو یا بهشت داشته است. آگاهی های ما مربوط به این باغ مینوی به شدت پراکنده است و فقط بخشی از تمثیل های زمینی آن ها در دسترس است. فردوس چنانچه از معنی آن بر می آید، باغی است محصور با چند حصار پشت سر هم، فردوس دارای چشمه آبی است، زلی و ابدی به طوری که آب در آن همیشه جریان دارد و هیچ گاه قطع نمی شود (حصوری، ۱۳۷۶: ۲۴۹).

وحدت از طریق مرکزیت انتقال پیدا می کند مانند خانه خدا. در باغ ایرانی هم به دلیل اینکه اغلب حوض ها در یکی از محورهای اصلی احداث می شوند، در مرکز و قلب باغ، وجود دارد و قطبی است که فضای اطراف را تحت تاثیر خود قرار می دهد. حوض، نماد وحدت و مرکزیت و اهمیت آب در هستی و نماد ثبات و پایداری است. وجود حوض در مرکز و قلب باغ، نمادی از درون گرایی است، زیرا اهمیت به باطن را در مقابل توجه به ظاهر متجلی میسازد. در اصل تاکید بر عالم غیب و تفسیری بر یکی از صفات الهی باطن است (نایینی، ۱۳۸۱: ۴۶).

حوض نشان تصویری از خورشید است. به دلیل هشت ضلعی بودن یا شش ضلعی بودنش، تجسم نمادین از شمس یا خورشید است. وجود آب در حوض و در باغ انعکاس آسمان است، آسمانی سرشار از پرتو خورشید. پس نشانه ای از تداوم

حیات را به دنبال دارد. به عبارتی آب، نور جسمیت یافته است. همان تبدیل نشان دیداری به نشان تصویری با حضور آب ساکن در یک فضای بسته (طوسی، ۱۳۹۰: ۶۹).

ب- (نظام استقرار ابنیه) عناصر ساختمانی شامل: کوشک، کلاه فرنگی، تخت و عمارت (ملکی، ۱۳۸۵: ۶۱).

باغ ایرانی به هر اندازه و ابعادی که ساخته شود، در پیرامون خود دارای یک دیوار است که محوطه درونی باغ را از محوطه بیرونی جدا می نماید. «باغ ایرانی محصور است، گرداگرد خود دیواری یا چینه ای دارد استوار که تاج گستر درخت ها از فراز آن، سپر حفاظت بر دست، تبسم دعوت بر لب و گشاده رویی مهمان نوازی بر چهره دارد. حصار از دو سوی ورودی باغ را دور می زند» (ابوالقاسمی، ۱۳۷۱: ۴).

ج- (نظام کاشت) عناصر گیاهی، شامل: کرت بندی ها، درختان و گل ها (ملکی، ۱۳۸۵: ۶۱).

کاشت گیاه در باغ ایرانی نظامی دارد که گیاهان و درختان را به لحاظ شکلی به سه صورت خطی، سطحی (صفحه ای) و حجمی در کرت بندی ها منظم و مربع شکل مستقر می کند و این استقرار در ارتباط و تلفیق مناسب با نظام آبیاری و نظم آب، کیفیات فضایی ویژه ای به وجود می آورد. مهمترین اصل در نظام کاشت باغ ایرانی آن است که محور اصلی (میان کرت) باغ همواره می باید چشم اندازی کاملا گسترده داشته باشد. از این رو در محور اصلی هرگز درخت کاشته نمی شود و معمولا آب نما قرار می گیرد و یا گیاهانی کاشته می شود که زیاد بلند نشود و چشم انداز را سد نکند. برای تأکید بر محورهای اصلی باغ، و میان کرت ها در دو طرف آن دالان سر پوشیده ای از درختان ساخته می شود. به بیانی دیگر درختانی بلند و معمولا ترکیبی از درختان خزان پذیر و خزان ناپذیر کاشته می شود. این دالان ها فقط راهرو نیستند بلکه دید روهایی هستند که منظر را سازماندهی می کنند (شاهچراغی، ۱۳۹۴: ۶۹). معمولا به دلیل عریض بودن محور اصلی باغ و فاصله میان ردیف درختان دو طرف محور، این سطوح عمودی از نظر بصری به راحتی دیده می شود و در طول زمان و رشد درختان (البته متناسب با نوع درخت) دلانی سر پوشیده از درختان به وجود می آید (پیرنیا، ۱۳۹۲: ۷). معمولا در این صورت، انبوهی از درختان فضایی محصور در محور اصلی پدید می آورد که نور آفتاب نیز از بین شاخه ها گذشته و با ایجاد سایه روشن کیفیت ویژه ای به چشم انداز اصلی رو بروی کوشک می دهد (شاهچراغی، ۱۳۹۴: ۲۰).

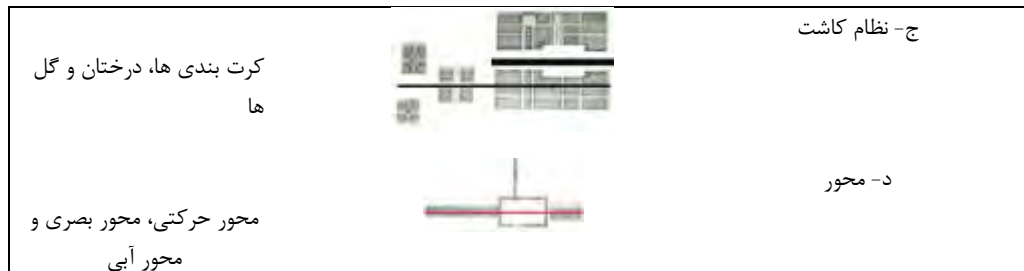
این سه عنصر (زمین، آب) و (گیاه) هستند که وقتی دو منظومه فکری معماری ایرانی و چهارچوب مفهوم و ایده باغ در کنار هم قرار می گیرند «باغ» را شکل می بخشند. در این مسیر، عناصر دیگری نیز ممکن است در شکل گیری باغ مورد استفاده قرار گیرند که یا عناصری فرعی به شمار می آیند و یا بخش هایی جزئی و جلوه هایی از حضور عناصر اصلی باغ اند (محمودی نژاد، ۱۳۸۸: ۷۳).

د- محور: شامل محور حرکتی، محور بصری و محور آبی

محور یا خط را الگویی برای کنترل طرح می دانند که کنترل حرکت بصری و کنترل فیزیکی طرح را در پی دارد. این مفهوم را می توان این گونه بیان کرد که محور یا خط، می تواند دید ناظر را به فضا یا مکانی خاص هدایت کند یا سیر کولاسیون حرکت افراد را نیز مشخص گرداند. نوع این خطوط و محور نیز می تواند بر نحوه استفاده از فضای طراحی اثر بخش باشد. محور مستقیم امکان حرکت متوالی، مستمر و پویا را فراهم می کند، حال آن که خطوط شکسته و مارپیچ، حرکت را آهسته و شناور می کند. (محمودی نژاد، ۱۳۸۸: ۱۳۱). محور می تواند همان نهر اصلی باشد که در

طول باغ ادامه می یابد و انشعاباتی از آن منشعب می شوند. وجه تسمیه تمامی باغ ها، نهرهای سنگی و حوضچه هایی است که نقش اول ترکیبات معماری را در بوستان ها ایفا می کنند. (زانگری، ۱۳۹۱: ۳۱)

۴-۴- ساختار شکلی فرش باغی

فرش ایرانی کالبدی ترین تجسم باغ پس از تجسم معمارانه آن در ذهن ایرانی است. می توان گفت بیشتر فرش های ایرانی بازنمایاننده باغ های ایرانی می باشند؛ شاهد این مدعا نکته ای از ارتور پوپ درباره فرش ایران است: «این باغ مهمترین مضمون مورد علاقه ایرانی ها است، زیرا تقریباً همه قالی های ایرانی به شکلی همراه با شکوه، متنوع و اغلب به شیوه ای زنده، مفهوم باغ را بیان می کنند» (پوپ، ۱۹۶۲: ۳۱۶۸). اساساً فرش ایرانی بیشتر باغ است تا فرش. با پراکنش حوضچه مرکزی، این توده ها که در نهایت زیبایی و ظرافت کاشته شده و با گل ها و تزئیناتی از حیوانات و شخصیت های نمادین آراسته شده اند در قالب چهارچوبهای گوناگون پراکنده می شوند (شاهچراغی، ۱۳۹۴: ۱۷۶). بررسی و مطالعه طرح و نقوش فرش نشان می دهد که متناسب با وسعت و اندازه هر تخته فرش، دسته ای از قالی های ایران به نحوی واضح نقشه باغ و عناصر (طبیعی و مصنوعی) آن را نمایش می دهند و در دسته ای دیگر به طور تلویحی به این مضمون اشاره می شود. قالی هایی که طرح و نقشه کالبدی باغ را به نمایش می گذارند، نقشه های گلستان نامیده می شوند، در دوره صفوی ظاهراً آن را گلزار هم می نامیده اند (حصوری، ۱۳۷۶: ۲۴۷).

در ساختار طرح فرش ایران، چند نکته حائز اهمیت و قابل توجه است: الف- نمادگرایی و رمز گرایی از ویژگی های بارز عمده آن هاست. ب- معمولاً بر انتظام هندسی استوار بوده و نظم آن هندسی است. ج- تعیین عمده فرشهای ایران توسط قالی چهارگوش یا مستطیل، که با چهار جهت اصلی و چهار اقلیم باستانی و مبنای مربع گونه کعبه و مسجد مسلمانان تناظر دارد، صورت می گیرد. د- اصل تقارن و یا توازن بر طرح آن سایه افکنده است. ه- طرح هر فرش دارای سه بخش اصلی: متن، حاشیه و ترنج است. ۶- پرهیز از ژرفنمایی فضایی (پرسپکتیو) و بهره گیری از ژرفنمایی خطی (شیوه دوبعدی) که سرمشق طراحان است (چیت سازیان، ۱۳۸۸: ۳).

لازم به ذکر است که در طی مطالعه قالی های باغی، تقسیم بندی فرش های باغی به لحاظ ساختاری، به سه گروه هندسی، منطری (دور نما) و ترکیبی هستند. که در این پژوهش ساختار هندسی مورد بسط و بررسی قرار گرفته است. در ساختار هندسی، طرح های باغ با تقسیمات هندسی (صلیبی) در زمینه فرش همراه شده اند، چنانکه فرش به وسیله دو نهر به چهار بخش جدا تقسیم شود، مفهوم چهارباغ ایرانی را نشان می دهد. در این نوع فرش ها، حوض وسط طرح باغی یادآور حوض کوثر است و آنها جدا شده از آن تمایلی از چهار نهر بهشتی به شمار می روند که فضای زمینه اثر را، به چهار باغ تقسیم می کنند. این نقشمایه دقیقاً با طرح چهار باغ های عصر صفوی، انطباق کامل دارد که همان مفهوم نمادین بهشت را در هنر فرش باغی و باغ سازی ایران نشان می دهد و نشان دهنده تلاش هنرمند عارف ایرانی، برای

تجسیم و تصویر مفاهیم علوی بهشتی به صورتی قابل درک و منطبق با ادراک و ساخت مادی ملموس انسان زمینی است. تا مفاهیم والای معنوی همانند بهشت و باغ های بهشتی را در حد شعور و استعداد خویش، زمینی گرداند و آن را از ماوراء به زمین آورد.

شکل ۴: انواع قالی های باغی به لحاظ ساختاری (نگارنده)

۴-۵- اجزا و عناصر فرش با طرح گلستان

اجزا و عناصر فرش باغی شامل چهار مورد حاشیه فرش، متن فرش، ترنج فرش و نهر در فرش است؛ که بر اساس مطالعات انجام شده به تدقیق هر یک پرداخته شده است.

الف- حاشیه فرش (دیوار یا حصار باغ): دیوار پیرامونی باغ ایرانی، با تمامی نظام های کارکردی و معنایی و نیز ویژگیهای کالبدی اش یکی از شاخصه های باغ ایرانی است که در طرح فرش ایرانی به صورت حاشیه فرش نمایش داده می شود. فردوس چنان که از معنی ریشه آن بر می آید. باغی است محصور، با چند (معمولا هفت) حصار پشت سر هم که یک حصار آن از همه بلندتر و پهن تر (کلفت تر) است، به طوری که اهریمن نتواند به آن راه پیدا کند. حاشیه های مکرر (معمولاً هفت یا پنج) و مخصوصا یک حاشیه پهن و مشخص میانی در فرش ایران همین دیوارهای مکرر فردوس است (حصوری، ۲۴۹: ۱۳۷۶).

حاشیه های باریک و پهن فرش همان دیواره های فرش اند که فضای متن را از فضای بیرون که از ساده بافی یا لوار شروع می شوند، جدا می نمایند. حاشیه های باریک و پهن فرش را می توان با نقوش متنوعی از ختایی ها و اسلیمی ها طراحی و تزئین نمود، اما هماهنگی با نقوشی که در درون متن فرش قرار دارند؛ تا ارتباط تنگاتنگ میان متن و حاشیه برقرار شود (رئیس، ۱۳۹۱: ۴۳).

حاشیه فرش ایرانی نیز مانند دیوار باغ ایرانی از ویژگی های نمایان و پایدار طرح قالی ایرانی شده است. حاشیه باغ فرش ها (و یا باغ محصور در میان دیوارها)، اکثرا با نقوش متنوعی تزیین می شوند که گاهی هماهنگ با طرح اصلی قالی است که با استفاده از نقوش متن اما با ترکیب های تازه بافته می شوند. گاهی نیز طرح ها صرفا به صورت سنت زمانه با کمک اسلیمی های موج، تاک های پیچان، کتیبه هایی با خطوط مختلف و نقوش انتزاعی حیوان ها بافته شده اند (دادگر، ۱۳۸۳: ۴۴).

کاربرد حاشیه، قلمی بر هویت بخشی ایرانی است. چرا که یادآور فرهنگ و سنت دیرینه ایرانیان در ایجاد باغ های زیباست که شأنی در جایگاه تمدن این مرز و بوم، بر جای گذاشته است. حاشیه در طرح و نقش فرش ایران موجد نظم، احساس قرینگی و تعادل می شود. از طرفی با تکرار عناصر نقش و رنگ، موجد وزن و آهنگ کار می شود. حتی گاهی مواقع نقوش گسیخته متن که نقطه شروع و بسط و پایان مناسبی ندارند به وسیله حاشیه به نظم در می آیند. از طرفی حاشیه فرش تنها حالتی است که باعث می شود برخی عناصر نقش یا طرح نظیر گل ها و ساقه ها و پیکره های حیوانی، در حالت ناتمام و کامل نشده در متن قرار بگیرند. به عبارتی دیگر حاشیه، توصیف روایتی به نقش می دهد و باعث افزایش قدرت تخیل و تجسم آدمی می شود. حاشیه به عنوان مکمل و تکمیل کننده نقش و طرح متن فرش به کار می آید (دریائی، ۱۳۸۶: ۱۰۸).

ب- متن فرش (کرت بندی باغ): شبکه آبیاری و چند حوض (آبگیر) آن را به چند قسمت اساسی (چهار، شش، هشت و امثال آن) تقسیم کرده و هر قسمت خود دارای شش و گاه چهار قسمت است، به طوری که تقسیم بندی با مضارب شش (یا دوازده یا بیست و چهار) در آن رعایت شده، حرکت آب در جوی ها با خط های موجی و رنگ آبی نشان داده می شود. در جوی ها ماهی و پرند وجود دارد (حصوری، ۱۳۷۶: ۲۵۲). در قالی های باغی، درختان در کنار جوی های آب و در کنار کرتها واقع شده اند، درون کرت ها گل ها و حیوانات و پرندگانی که بر شاخه درختان نشسته اند نقش بسته است (صفری، ۱۳۶۵: ۲۱).

ج- ترنج فرش (حوض در باغ): در طرح های فرش ایرانی، در نقش مرکزی قالی جایگاه ویژه ای دارد و به طور عمده به صورت گلی چهار گوشه، لوزی، بیضی، گرد و به شکل خورشید، ستاره با گل های چند پر است که به آن ترنج می گویند. ترنج ها همان آبگیرهای (حوض های مرکزی) باغ پردیس اند. ترنج یا حوض در فرش های ایرانی اهمیت زیادی دارد، و به شکل ها و اندازه های مختلف دیده می شود. اغلب ترنج در یکی از محورهای اصلی احداث می شود (رئیزی، ۱۳۹۱: ۴۳).

در طرح گلستان چشمه یا حوض یا آبگیرهایی وجود داشته که بنا بر آرای برخی پژوهشگران و محققان فرش نقش ترنج در قالی همان حوض طرح گلستان است. سیروس پرهام می گوید: «در فرش بافی، ترنج از آغاز نشانه حوض و آبگیر بوده است. در کهن ترین نمونه های فرش ترنج دار، ترنج به همان شکل اولیه حوض به صورت چهارگوش بافته می شده است» (پرهام، ۱۳۷۸: ۴۴).

د- نهر در فرش (جوی در باغ): رابط ترنج ها است و در ایران به آن گلوگاه یا بغاز نیز می گویند که برای راه آب به کار می رود (دادگر ۱۳۸۳: ۱۱۵). معمولا دو محور اصلی به صورت دو جوی آب زمینه قالی را به چهار بخش تقسیم کرده است (طرح چهار باغ ایرانی) که مفهومی تمثیلی از بهشت را در بر دارد (چیت سزایان، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

در طرح گلستان دیوار باغ به صورت حاشیه فرش دیده می شود همچنین جوی ها، کرت بندی باغ، محل قرار گیری کوشک یا آبنمای اصلی باغ و تمامی اجزا و عناصر طبیعی شامل گل ها، گیاهان، درختان، حیوانات، پرندگان به صورت انتزاعی نمایش داده می شوند. می شود بیان کرد که یک قالی ایرانی با نقش باغ بی اغراق بازنمایی یک باغ ایرانی با کلیه تمثیلات و نمادهای آن است. بنابراین از دیدگاه شکلی، قالی ایرانی یک کار هنری دو بعدی است که مظهر یک واقعیت سه بعدی به شمار می آید (هردگ، ۱۹۹۰: ۴۹)

جدول ۲: اجزا و عناصر فرش گلستان و نحوه نمود آن در عناصر باغ ایرانی (نگارنده).

اجزا و عناصر فرش گلستان در ساختار شکلی فرش باغی	تصاویر	نحوه نمود در اجزا و عناصر باغ ایرانی
الف - حاشیه و حاشیه کرت ها		دیوار پیرامون باغ یا حصار باغ
ب - متن		کرت بندی باغ
ج - ترنج		حوض یا آبنما
د - نهر		جوی یا گلوگاه یا بغاز

۴-۶- ساختار شکلی نگارگری باغی

در طول تاریخ فرهنگی ایران، نظام های کالبدی و معنایی باغ ایرانی، در آثار نگارگری متعددی بازنمود داشته است. بوکهارت می نویسد: «کارکرد مینیاتور اصیل ایرانی، این است که شمه ای از آن باغ دلپذیر را در عالمی که بدون آن، بازتاب ها فریبی بیش نخواهد بود، بنمایاند» (بوکهارت، ۱۳۷۶: ۱۷۵). در نگارگریهای ایرانی باغ تصویری است از محوطه ای محصور با دیوارهایی بلند، که آن را از قسمتهای دیگر، چون دشت، کوه و معبر جدا میسازد. زمینی چون بهشت با گیاهان و گل هایی که اینجا و آنجای نقاشی، در رنگ هایی چشم نواز روییده اند. گاه سروی چنان بلند که از قاب تصویر بیرون آمده، قاب را شکسته است و سر بر آسمان خارج از نقاشی میسازد. جوی های روان هستند و باغ جایگاهی است برای تفرج، نشست، با هم سخن گفتن و شاد خواری (ملکی، ۱۳۸۵: ۶۰). این مینیاتورها طرح باغ ایرانی را دقیقاً مثل تجلی معمارانه اش، با تمامی عناصر کالبدی طبیعی و انسان ساخت تصویر می کنند. دیوار پیرامونی باغ محصور، بنای ورودی، کوشک اصلی، جوی ها، استخرها و آب نماهای باغ همچنین گل ها و گیاهان، درختان، پرندگان با نظمی آشکار اما با بیانی ویژه به تصویر درآمده اند. (جوادی، ۱۳۸۳: ۲۹).

آثار نگارگری عموماً به تصویرگری داستان که در متن ادبی منظوم یا منثور روایت می شود می پردازد و عموماً پس از عناصری هم چون گل و گیاه و درخت که هویت باغ است، می توان اظهار داشت که حوض یا آبنما و جوی های متصل به آن مهم ترین عنصری است که در این دسته از نگاره ها به تصویر در آمده تا فضای باغ را در ذهن بیننده به خاطر بیاورد.

همچنین کوشک و یا چادرهای برپاشده در باغ نیز در برخی از آثار نمایش داده می شود (صحی ۱۳۸۴: ۱۱). در نگارگری ها درختان در اطراف کوشک (عمارت) و در کنار جوی آب دیده می شوند (صفری، ۱۳۶۵: ۲۱).

اجزا و عناصر نگارگری

عناصری مانند جوی آب، کفسازی، درختان و کوشک، عناصر ثابتی هستند، که دقیقا در نگاره های باغ به چشم می خورند. هرچند خطوط کلی و هندسه راست گوشه باغ ایرانی در این نگاره ها مشخص نیست ولی صغه مفروش، دست انداز محصورکننده آن و حوض روبه روی عمارت، از عناصر ثابت همراه کوشک هستند که در نگاره های باغ بخش وسیعی از تصویر را به خود اختصاص داده اند. به اختصار، همانند هنگام حضور در باغ، در نگاره های باغ نیز می توانیم به جای طرح و هندسه کلی آن برخی از عناصر و ویژگی های باغ نظیر تالار، تخت، ایوان، حوض یا استخر و ... را بیشتر درک کنیم که کوشک یکی از مهم ترین آنهاست و جایگاهی سایه سار برای تماشای باغ ایجاد می کند (تیموری، ۱۳۹۳: ۱۸).

جدول ۳: اجزا و عناصر نگارگری و نحوه نمود آن در عناصر باغ ایرانی (نگارنده).

نحوه نمود در اجزا و عناصر باغ ایرانی	تصاویر	اجزا و عناصر نگارگری باغی در ساختار شکلی نگارگری
دیوار پیرامون باغ یا حصار باغ		الف- حاشیه
کرت بندی ها، درختان و گل ها		ب- درختان
استخر، حوض، آبنا، آبشار و جوی آب		ج- جوی آب، حوض، آبنا
کوشک، کلاه فرنگی، تخت و عمارت		د- کوشک، چادر، تالار، تخت، ایوان

۵. بررسی نمونه های موردی:

دوره صفویه دوره اعتلای هنرهای ایرانی می باشد. از میان انواع هنرها که در این دوره بیشتر مطرح می شود نگارگری و قالی بافی می باشند که از حمایت دربار بهرمنند شده و تا حدود زیادی از منظر طرح با هم شباهت هایی دارند. از طرف دیگر باغ و باغسازی در این دوره از اهمیت بالایی برخوردار بوده است. باغ از نظر هنرمند ایرانی نمودی از بهشت می باشد. توجه به عناصر طبیعت و استفاده از نقش مایه حیوانات و پرندگان در لابلائی شاخه درختان و حوضهای آب جاری در بین

آن‌ها تداعی باغ‌های زیبایی هستند که هم در نگارگری ایرانی وهم فرش‌های دوره صفوی دیده می‌شوند. به همین دلیل نمونه‌های منتخب در هر سه حوزه باغ، فرش و نگارگری از دوره صفویه می‌باشند. از میان جامعه آماری تعداد ۵ مورد از هر حوزه جهت معرفی، بررسی و تحلیل انتخاب شدند که چهار مورد باغ، از شهر اصفهان به نام باغ چهل ستون، باغ هزار جریب، باغ هشت بهشت و باغ فرح آباد انتخاب شده‌اند و از شهر کاشان باغ فین مورد بررسی قرار گرفت و از میان قالی‌های دوره صفویه، قالی باغی خشتی ترنج دار، قالی چهار باغ گلستان، قالی چهار باغ کردستان و قالی باغی کرمان و قالی باغی کردستان انتخاب شدند و از میان نگاره‌های منتخب به پند پدر درباره عشق از هفت اورنگ جامی، مشاجره طیبیان، عاشق پیر سست رای و سقوط از پشت بام، گفتگوی خسرو و شیرین از طریق موسیقی و اسکندر سقراط را ملاقات می‌کند از خمسه نظامی می‌توان اشاره کرد. که در جدول زیر به معرفی و شناخت آن‌ها پرداخته می‌شود.

					باغ ایرانی
کاخ فرح آباد	کاخ هشت بهشت	باغ و کاخ موزه چهلستون	باغ هزار جریب اصفهان	باغ فین کاشان	
					فرش باغی
قالی باغی کرمان - قرن ۱۷ میلادی - موزه گلاسکو	قالی باغی کردستان - سده ۱۲ هق - موزه هنر مجموعه لورد ابر کانوی	قالی چهار باغی کردستان - اواخر سده ۱۲ هق - موزه هنر مترو پولیتن نیویورک	چهار باغ یا گلستان - شمال غرب ایران - ۱۸ میلادی - موزه هنر مترو پولیتن نیویورک	فرش باغی - (باغ) خشتی ترنج دار - شمال غرب ایران یا کردستان - موزه هنر مترو پولیتن	
					نگار گری
اسکندر سقراط را ملاقات می کند از خمسه نظامی	گفتگوی خسرو و شیرین از طریق موسیقی	عاشق پیر سست رای و سقوط از پشت بام	مشاجره طیبیان	پند پدر درباره عشق، مجلسی از هفت اورنگ جامی	

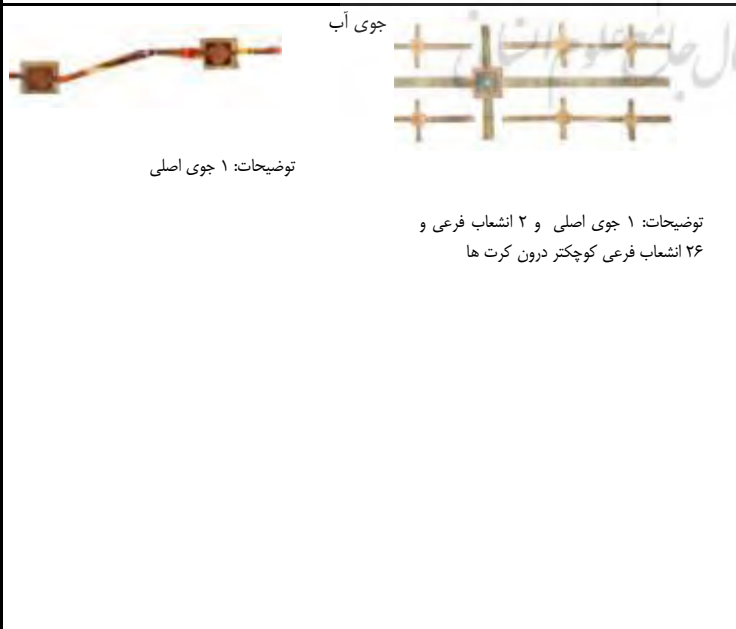
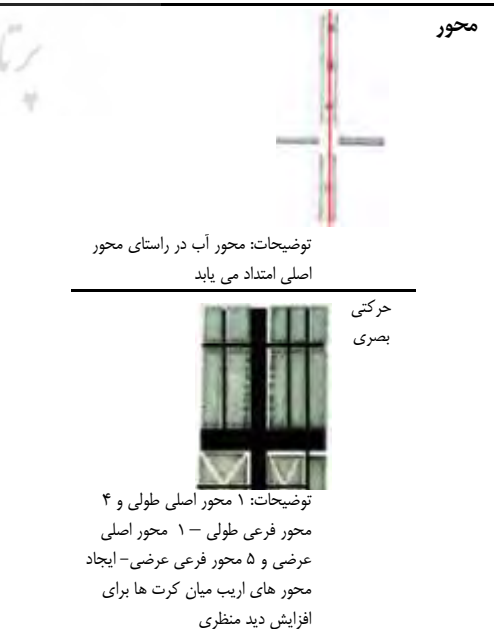
عناصر باغ	باغ ایرانی	فرش باغی	نگارگری
عناصر باغ	باغ فین کاشان	عناصر فرش فرش باغی (باغ خشتی ترنج دار) - شمال غرب ایران یا کردستان - موزه هنر متروپولیتن	پند پدر درباره عشق، مجلسی از هفت اورنگ جامی، قزوین یا مشهد ۹۷۳-۹۷۴ ه.ق،
نظام آب	 توضیحات: حوض ها بر روی دو محور متقاطع عمود بر هم و حوض اصلی رو به روی کوشک روی محور اصلی	ترنج توضیحات: ۳ ترنج هشت ضلعی بر روی یک محور	حوض و آب نما توضیحات: ۱ حوض دایره در مقابل کوشک
نظام ابنیه	 توضیحات: قرار گیری کوشک در یک سوم انتهایی	حاشیه و کرت ها توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ و ۸ حاشیه کرت	حاشیه - کوشک، چادر، ایوان، تخت، تالار توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ، و ۱ کوشک
نظام کاشت	 توضیحات: ۱ محور اصلی طولی و ۵ دیدرو طولی - ۲ محور اصلی عرضی و ۴ دیدرو عرضی	متن توضیحات: ۸ کرت که حول یک محور اصلی انتظام یافته اند	درختان توضیحات: ۲ کرت مستطیل شکل
محور آبی	 توضیحات: سرچشمه آب از شتر گلیو فتحعلی شاه و با چرخش ۹۰ درجه در راستای محور اصلی امتداد می یابد.	نهر توضیحات: ۱ جوی اصلی و ۶ انشعاب فرعی	جوی آب توضیحات: ۱ جوی اصلی و دو انشعاب فرعی عمود بر جوی اصلی
نتیجه	ساختار شکلی باغ: دو محور عمود برهم و تلفیق آن با طرح سه کشیدگی موازی	ساختار شکلی فرش باغی: تک محوری	ساختار شکلی نگارگری: دو محور عمود بر هم
عناصر باغ	باغ هزار جریب اصفهان	عناصر فرش چهار باغ یا گلستان - شمال غرب ایران، ۱۸ میلادی - موزه هنر متروپولیتن نیویورک	مشاهده طبیعی، آقامیرک، سده ۹ ه.ق،
نظام آب	 توضیحات: ۱ محور اصلی طولی و ۷ محور فرعی طولی - ۲ محور اصلی عرضی و ۶ محور فرعی عرضی	ترنج توضیحات: ۱ حوض و آب نما	حوض و آب نما توضیحات: ۱ حوض دایره در مقابل کوشک

توضیحات: ۲ ترنج هشت ضلعی و ۱ نصف هشت ضلعی بر روی یک محور		توضیحات: ۱ حوض مربع و ۱ حوض مستطیل	
توضیحات: در تقاطع هر دو تا آکس یک حوض وجود دارد ولی دو حوض اصلی در محور اصلی قرار دارد			
نظام اینیه	حاشیه و حاشیه کرت ها	حاشیه - کوشک، چادر، ایوان، تخت، تالار	توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ و حصار باغ به صورت نرده نمایش داده شده - ۱ کوشک
نظام کاشت	متن	درختان	توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ و ۶ حاشیه کرت
توضیحات: ۳ محور اصلی طولی و ۸ دیدرو طولی - ۱ محور اصلی عرضی و ۱۰ دیدرو عرضی	توضیحات: ۶ کرت که حول یک محور اصلی انتظام یافته اند	توضیحات: ۱ کرت مستطیل شکل	
محور آبی	نهر	جوی آب	توضیحات: ۱ جوی اصلی و دو انشعاب فرعی
توضیحات: محور آب در راستای محور اصلی امتداد می یابد.	توضیحات: ۱ جوی اصلی و ۶ انشعاب فرعی	توضیحات: ۱ جوی اصلی و دو انشعاب فرعی	
حرکتی بصری			
توضیحات: ۳ محور اصلی طولی و ۱۰ محور فرعی طولی - ۱ محور اصلی عرضی و ۱۲ محور فرعی عرضی			
نتیجه	ساختار شکلی باغ: تک محوری	ساختار شکلی فرش باغی: تک محوری	ساختار شکلی نگارگری: تک محوری

عناصر باغ و کاخ موزه چهل ستون	عناصر فرش	عناصر نگارگری	عناصر عاشق پیر سست رای و سقوط از پشت بام، هفت اورنگ جامی، قزن ۱۰ ه.ق.
عناصر فرش	عناصر فرش	عناصر نگارگری	عناصر عاشق پیر سست رای و سقوط از پشت بام، هفت اورنگ جامی، قزن ۱۰ ه.ق.
عناصر فرش	عناصر فرش	عناصر نگارگری	عناصر عاشق پیر سست رای و سقوط از پشت بام، هفت اورنگ جامی، قزن ۱۰ ه.ق.
عناصر فرش	عناصر فرش	عناصر نگارگری	عناصر عاشق پیر سست رای و سقوط از پشت بام، هفت اورنگ جامی، قزن ۱۰ ه.ق.

<p>نظام آب</p> <p>توضیحات: ۱ حوض مربع</p>	<p>حوض و آب نما</p> <p>توضیحات: ۱ ترنج مستطیل بر روی محل تقاطع دو محور</p>	<p>ترنج</p> <p>توضیحات: دو حوض بزرگ بر روی محور اصلی</p>
<p>نظام اینیه</p> <p>توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ - ۱ کوشک</p>	<p>حاشیه و حاشیه کرت ها</p> <p>توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ و ۴ حاشیه کرت</p>	<p>نظام اینیه</p> <p>توضیحات: قرار گیری کوشک در یک سوم انتهایی</p>
<p>نظام کاشت</p> <p>توضیحات: ۱ کرت مستطیل شکل</p>	<p>درختان</p> <p>توضیحات: ۴ کرت که حول دو محور عمود بر هم انتظام یافته اند</p>	<p>نظام کاشت</p> <p>توضیحات: ۴ دیدرو طولی - ۲ محور اصلی عرضی و ۴ دیدرو عرضی</p>
<p>جوی آب</p> <p>توضیحات: ۱ جوی اصلی</p>	<p>جوی آب</p> <p>توضیحات: ۱ جوی اصلی و ۲ انشعاب فرعی</p>	<p>محور</p> <p>توضیحات: محور آب در راستای محور اصلی امتداد می یابد - چرخش آب دور تا دور عمارت</p> <p>حرکتی بصری</p> <p>توضیحات: ۶ محور فرعی طولی - ۲ محور اصلی عرضی و ۵ محور فرعی عرضی</p>
<p>نتیجه</p> <p>ساختار شکلی باغ: سه کشیدگی موازی</p>	<p>نتیجه</p> <p>ساختار شکلی فرش باغی: دو محور عمود بر هم</p>	<p>نتیجه</p> <p>ساختار شکلی نگارگری: تک محوری</p>
<p>عناصر باغ</p> <p>کاخ هشت بهشت</p>	<p>عناصر باغ</p> <p>قالی باغی کردستان - سده ۱۲ ه.ق - مجموعه لرد ابر کانونی</p>	<p>عناصر باغ</p> <p>گفتگوی خسرو و شیرین از طریق موسیقی، خمسه نظامی، قرن ۱۰ ه.ق، نگارگری</p>

	 <p>فر ش</p>
<p>نظام آب</p> <p>حوض و آب نما</p> <p>توضیحات: ۲ حوض مربع</p>	<p>ترنج</p> <p>توضیحات: ۱ ترنج مستطیل بر روی محل تقاطع دو محور - ۶ ترنج دایره و ۲ ترنج نیم دایره</p> <p>توضیحات: سه حوض بر روی محور اصلی</p>
<p>نظام ابنیه</p> <p>حاشیه و حاشیه کرت ها</p> <p>حاشیه - کوشک، چادر، ایوان، تخت، تالار</p> <p>توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ - ۲ کوشک</p>	 <p>توضیحات: قرار گیری کوشک در یک سوم انتهایی</p> <p>توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ و ۲۰ حاشیه کرت</p>
<p>نظام کاشت</p> <p>درختان</p> <p>متن</p> <p>توضیحات: ۱ کرت مستطیل شکل</p>	 <p>توضیحات: ۱ محور اصلی طولی و ۱ دایره طولی - ۱ محور اصلی عرضی و ۳ دایره عرضی</p> <p>توضیحات: ۲۰ کرت که حول دو محور عمود بر هم انتظام یافته اند</p>
<p>جوی آب</p> <p>توضیحات: ۱ جوی اصلی</p>	<p>محور</p> <p>توضیحات: ۱ محور اصلی طولی و ۴ محور فرعی طولی - ۱ محور اصلی عرضی و ۵ محور فرعی عرضی - ایجاد محور های اریب میان کرت ها برای افزایش دید منظری</p> <p>توضیحات: محور آب در راستای محور اصلی امتداد می یابد</p> <p>حرکتی بصری</p>

<p>نتیجه</p> <p>ساختار شکلی باغ: دو محور عمود برهم</p>	<p>ساختار شکلی فرش باغی: دو محور عمود بر هم</p>	<p>ساختار شکلی نگارگری: سه کشیدگی موازی (به دلیل دو گوشک)</p>
<p>عناصر باغ</p> <p>کاخ فرح آباد</p>	<p>عناصر فرش</p> <p>قالی باغی کرمان - قرن ۱۷ میلادی - موزه گلاسکو</p>	<p>اسکندر سقراط را ملاقات می کند، خمسه نظامی، قرن ۱۵ میلادی،</p>
<p>نظام آب</p> <p>توضیحات: دو حوض بزرگ بر روی محور اصلی</p>	<p>ترنج</p> <p>توضیحات: ۱ ترنج</p>	<p>حوض و آب نما</p> <p>توضیحات: ۱ حوض هشت ضلعی و ۱ نصف هشت ضلعی</p>
<p>نظام ابنیه</p> <p>توضیحات: قرار گیری گوشک در یک سوم انتهایی</p>	<p>حاشیه و حاشیه کرت ها</p> <p>توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ</p>	<p>حاشیه - گوشک، چادر، ایوان، تخت، تالار</p> <p>توضیحات: ۱ حاشیه بزرگ - ۲ گوشک</p>
<p>نظام کاشت</p> <p>توضیحات: ۴ محور اصلی طولی و ۱۰ دیدرو طولی - ۲ محور اصلی عرضی و ۸ دیدرو عرضی</p>	<p>متن</p> <p>توضیحات: ۴ کرت که حول دو محور موازی انتظام یافته اند</p>	<p>درختان</p> <p>توضیحات: ۱ کرت مستطیل شکل</p>
<p>محور</p> <p>توضیحات: محور آب در راستای محور اصلی امتداد می یابد.</p> <p>حرکتی بصری</p> <p>توضیحات: ۲ محور اصلی طولی و ۱۴ محور فرعی طولی - ۲ محور اصلی عرضی و ۱۰ محور فرعی عرضی</p>	<p>جوی آب</p> <p>توضیحات: ۲ جوی اصلی و ۲ انشعاب فرعی</p>	<p>جوی اصلی</p> <p>توضیحات: ۱ جوی اصلی</p>
<p>نتیجه</p> <p>ساختار شکلی باغ: تک محوری</p>	<p>ساختار شکلی فرش باغی: سه کشیدگی موازی</p>	<p>ساختار شکلی نگارگری: سه کشیدگی موازی (به دلیل دو گوشک)</p>

۶. مطالعه تطبیقی نمونه های موردی:

بررسی های انجام شده بر روی نمونه های موردی، نشان می دهد که ساختار شکلی فرش و نگارگری با ساختار شکلی باغ ایرانی مشابه است. در هر سه حوزه سه نوع ساختار شکلی تک محوری، دو محور عمود برهم و سه کشیدگی موازی دیده می شود.

جدول ۶: مطالعه تطبیقی نمونه های موردی (نگارنده).

ساختار شکلی	باغ ایرانی	فرش باغی	نگارگری
تک محوری	- باغ هزار جریب اصفهان - کاخ فرح آباد	- فرش باغی (باغ خشتی ترنج دار) - شمال غرب ایران یا کردستان - موزه هنر متروپولیتن - چهار باغ یا گلستان - شمال غرب ایران ، ۱۸ میلادی - موزه هنر متروپولیتن نیویورک	- مشاجره طبیبان، آقامیرک، سده ۹ ه.ق، - عاشق پیر سست رای و سقوط از پشت بام، هفت اورنگ جامی، قرن ۱۰ ه.ق،
دو محور عمود برهم	- کاخ هشت بهشت - باغ فین کاشان	- قالی چهار باغ کردستان - اواخر سده ۱۲ ه.ق - موزه هنر متروپولیتن نیویورک - قالی باغی کردستان - سده ۱۲ ه.ق - مجموعه لرد ابر کانوی	- پند پدر درباره عشق، مجلسی از هفت اورنگ جامی، قزوین یا مشهد ۹۷۳-۹۷۴ ه.ق،
سه کشیدگی موازی	- باغ و کاخ موزه چهل ستون - باغ فین کاشان	- قالی باغی کرمان - قرن ۱۷ میلادی - موزه گلاسکو	- گفتگوی خسرو و شیرین از طریق موسیقی، خمسه نظامی، قرن ۱۰ ه.ق، - اسکندر سقراط را ملاقات می کند، خمسه نظامی، قرن ۱۵ میلادی،

در بررسی جزئیات به کار رفته در قالی ها و نگارگری های مورد بررسی موارد زیر قابل تامل است:

ترنج (حوض): از ۵ نگاره منتخب از جامعه آماری حوض در مرکز باغ و روبروی کوشک واقع شده است. حوض ها دارای اشکال هندسی متفاوتی هستند. دید فضایی حاکم بر حوض ها از بالا اما پرندگان و فواره از روبرو دیده می شوند. حوض ها هندسه طراحی شده و دارای محور تقارن هستند و هسته مرکزی نگاره ها را تشکیل می دهند. در ۵ قالی باغی مورد بررسی در جامعه آماری حوض در مرکز قالی ها واقع شده است. برخی از قالی ها دارای یک حوض مرکزی هستند. تعدادی دیگر چند حوض در امتداد هم به وسیله یک جوی، که همان محور اصلی در باغ است متصل می شوند. انواع اشکال هندسی مربع، مستطیل، دایره، بیضی، چند ضلعی و شمسه در طراحی حوض ها استفاده شده است. نمای اصلی حوض ها از بالا است و حس مرکزیت را در قالی ها القاء می کند.

متن (کرت): از ۵ نگاره منتخب مورد بررسی در جامعه آماری تمامی فضاهای کرت ها به شکل مستطیل و مربع در کنار کوشک ها دیده می شوند. جهت قرارگیری عناصر در کرت ها به صورت عمودی است. درون کرت ها درختان بلند و کشیده در کنار گل ها و درختچه های کوچک تر طراحی شده اند. نمای برخی از درختان درون کرت ها مخروطی و در

کنار کوشک مستطیلی قرار گرفته اند. درختان در فواصل منظم در کنار جوی آب و در نمای عقب تری واقع شده اند. تمایل به تقسیم هندسی زمین به چهار قطعه متاثر از حضور نهرهای متقاطع که نظام دهنده کلی فضاها درون کرت ها می باشند. در بررسی های به عمل آمده از ۵ نمونه انتخابی از جامعه آماری، کرت ها به شکل مستطیل و در متن قالی ها دیده می شوند. قالی های باغی هندسی دارای ساختار یک دوم و کرت ها از محور اصلی جوی ها و انشعابات فرعی آن ایجاد شده اند. هر کرت به قسمت های کوچکتر تقسیم شده و درون آن انواع درختان (چنار، سرو، بید مجنون، درختان شکوفه دار و درختان میوه) طراحی شده است.

حاشیه (حصار): در ۵ نگاره منتخب مورد بررسی از جامعه آماری حصار(حاشیه) اطراف باغ، درون نگاره ها به چشم می خورد. صخره ها و گیاهان (درختچه ها، گل ها و درختان) که مهمترین عوامل برای محصور کردن باغ هستند. کوشک(عمارت) و حوض در وسط نگاره ها واقع شده است. درختان و گل ها گرداگرد کوشک را پوشانده اند کمی دورتر صخره ها و تپه های کوچک و فشرده در کنار برخی درختچه ها همچون دیواری باغ را محصور کرده اند. با محصور کردن عناصر، هم عناصر و هم فضاها شکل کامل تری به خود گرفته و درختان و درختچه ها بسته به نوع فضاهای محصور، الگوهای یکپارچه ایجاد می کنند که در نگاره های دوره صفویه قابل مشاهده است. در ۵ مورد منتخب قالی های باغی از جامعه آماری حاشیه همچون حصاری است که دورتا دور محیط داخلی قالی را فرا گرفته است. باعث یکپارچگی و انسجام فضاهای اصلی و نقشمایه ها شده است. زاویه دیده فضایی ناظر بر حاشیه ها از بالا و حاشیه های پهن و باریک همچون حصاری قطور محیط داخلی قالی را محصور کرده اند و چشم بیننده را به درون باغ هدایت می کند.

نهر (جوی): از ۵ نگاره منتخب مورد بررسی در جامعه آماری نگارگری ها، جوی آب همان محور اصلی هستند که در فضای باغ در نگاره ها دیده می شود. نهر آب از صخره های به هم فشرده ای که در حواشی نگاره ها است خارج و وارد فضای داخلی نگاره می شود از پشت کوشک در جریان و از طریق انشعابات اصلی وارد حوض شده و از طریق انشعاب دیگری از آن خارج می شود. گاهی جوی آب وارد یک حوض مرکزی و گاهی چند حوض که در یک مسیر قرار دارند را بهم متصل می کند. در بررسی های به عمل آمده از ۵ قالی باغی منتخب از جامعه آماری، جوی ها در یک مسیر اصلی قرار گرفته اند و وارد حوض ها شده و از طریق انشعابات فرعی، فضای قالی را به چهار قسمت تقسیم می کند. تقسیمات به وجود آمده تاکید بر چهار جهت اصلی دارد که به آن چهارباغی نیز گفته می شود. در برخی قالی های باغی تقسیمات بیشتری ایجاد شده است. جوی های آب محور اصلی، قالی را به دو نیمه تقسیم کرده و تقارن و تعادل را در قالی ها برقرار ساخته است. زاویه دید فضایی حاصل از تقسیمات به وجود آمده از بالا و بسیار دقیق صورت گرفته است. قالب های اصلی ایجاد شده مربع و مستطیل هستند که ریتم و تداوم را در قالی ها برقرار ساخته و تقارن محوری را در طرح ایجاد کرده اند.

۷. نتیجه گیری:

شکوه، عظمت و فرهنگ باغسازی دوره صفویه هنرمندان نگارگر و طراح قالی را برآن داشته که از فرش و نگارگری به موازات هم برای انعکاس ذهنیت و خلاقیت خود بهره برده و فرش را بستری مناسب برای تصویر و تجسم مفاهیم الوهی دانسته که ارتباط بین خود و طبیعت پیرامون خود را برقرار می سازد؛ و در نگارگری ها به تصویر پردازی از باغ ایرانی و زندگی روزمره مردمان در کنار طبیعت می پردازند. چنانچه فرش های باغی این دوره مفهومی تمثیلی و نمادین از بهشت و باغ های بهشتی دارد و در عین حال نقش مایه ها و طرح های موجود در زمینه این فرش ها متناسب با معماری

و طراحی باغ های ایرانی هستند که به چهار باغ و بهشت می پردازد، این نشان از خلاقیت و توانمندی هنرمندان طراح دوره صفوی است. ترویج طرح باغی در قالی ها و به تصویر کشیدن باغ در نگارگری ها باعث گشته است، طبیعت و نقش مایه های آن مانند درختان، گلها، پرندگان و حیوانات برای نزدیکی به مفهوم باغ بهشت بیشتر استفاده شود. الگوی چهار باغ، فاصله مربعی و باز بودن چشم انداز اصلی به شکل مستطیل در باغ ایرانی، در طراحی قالی های باغی و نگارگری ها مشاهده شده است. با توجه به آنچه که در ساختار اصلی طرح باغ ایرانی وجود دارد و در تطبیق آن با ساختار شکلی دو حوزه نگارگری و قالی باغی، به این نتیجه می رسیم که ترکیب بندی ساختارها و عناصر به کار رفته در دو حوزه نگارگری و قالی باغی، مشابه و منطبق بر سه نوع ساختار و اصول هندسی (تک محوری، دو محور عمود بر هم و سه کشیدگی موازی) باغ ایرانی است و تنها تفاوت در شیوه نمایش عناصر و نقشمایه ها، توسط هنرمندان است که در قالی های باغی عموماً به صورت دو بعدی و در نگارگری ها عموماً به صورت دو بعدی و سه بعدی نمایش داده می شوند. کاربرد این اصول بیان شده توسط هنرمندان در هنرهای مختلف در دوره معاصر، به ما کمک خواهد کرد هنری اصیل و با هویت را با توجه به شاخصه های به دست آمده ارائه دهیم که راهگشای نسل آینده باشد و نقطه اتصال و اشتراکی قوی بین جنبه های مختلف هنری ایجاد کند.

۸. منابع:

- ابوالقاسمی، لطیف (۱۳۷۱). *باغ ایرانی*، تهران: نشر سازمان پارک های شهرداری.
- انصاری، مجتبی و همکاران (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی نگارگری مکتب دوم تبریز و باغ ایرانی در دوره تیموری و صفوی»، *فصلنامه نگره*، شماره ۲۲
- بوکهارت تیتوس (۱۳۷۶). *نظری به اصول و فلسفه هنر اسلامی، مبانی هنر معنوی*، ترجمه دکتر غلامرضا اعوانی، تهران: دفتر مطالعات دینی
- بلیکی، نورمن (۱۳۹۲). *استراتژی های پژوهش اجتماعی*، ترجمه هاشم آقا بیگ پوری، جامعه شناسان، تهران.
- پیرنیا، کریم (۱۳۹۲). *آشنایی با معماری اسلامی ایران*، چاپ بیست و یکم، تهران: نشر نغمه نو اندیش
- پرهام، سیروس (۱۳۷۸). *دستباف های عشایری و روستایی فارس*. تهران: انتشارات امیرکبیر
- تیموری، سعیده (۱۳۹۳). «نظرگاه عنصر اصلی تصویر شده از باغ در نگارگرهای نمایش دهنده باغ ایرانی»، *فصلنامه علمی پژوهشی باغ نظر*
- چیت سزایان، امیر حسین (۱۳۸۸). «بازشناسی پردیس در بستر نماد گرایانه معماری و فرش ایران»، *فصلنامه علمی - پژوهشی گلجام*، شماره ۱۲: ۹۹-۱۲۲
- خوانساری، مهدی (۱۳۸۳). *باغ ایرانی بازتابی از بهشت*، ترجمه مهندسین مشاور آران، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.
- دریائی، نازیلا (۱۳۸۶). *زیبایی شناسی در فرش دستباف ایران*، چاپ اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

جوادی، شهره (۱۳۸۳). «منظره پردازی در نگارگری ایران»، *فصلنامه علمی باغ نظر*، مرکز تحقیقات هنر، معماری، شهرسازی، سال اول، شماره اول

حشمتی رضوی، فضل الله (۱۳۸۷). *تاریخ فرش سیر تحول و تطور فرش بافی ایران*، تهران: سمت

حصوری، علی (۱۳۷۶). «باغ مینوی فردوس و طرح قالی ایرانی»، *فصلنامه فرهنگی و هنری کلک*

حمزه نژاد، مهدی و همکاران (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی باغ سازی ایران در دوران ساسانی و اسلامی بر اساس توصیف های بهشت»، *فصلنامه مطالعات معماری ایران*، شماره پنجم

دادگر، لیلا (۱۳۸۳) *حاشیه فرش های باغی یاباغی محصور در میان دیوارها*، کتاب فرش های باغی ایران - بهشت بافته

رئیزی، ایمان (۱۳۹۱). «فرش - باغ ایرانی، بیش متنی در هنرهای سنتی»، *کتاب ماه هنر*، شماره ۱۶۶: ۳۸-۴۷

زارعی، محمد ابراهیم (۱۳۹۰). «بازتاب نقش چهارباغ در قالیهای باغی در غرب ایران با تاکید بر نمونه هایی از استان کردستان»، *فصلنامه علمی پژوهشی انجمن علمی فرش ایران (گلجام)*، شماره ۱۹، تابستان ۹۰، ص ۴۳

زنگری، لویچی و همکاران (۱۳۹۱). *باغ ایرانی اسلامی*، ترجمه مجید راسخی و فرهاد تهرانی، چاپ اول، تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی

ژوله، تورج (۱۳۸۱). *پژوهشی در فرش ایران*، چاپ اول، تهران: انتشارات یساولی

شاهچراغی، آزاده (۱۳۹۴). *پارادایم های پردیس*، چاپ پنجم، تهران: نشر جهاد دانشگاهی واحد تهران

شاهچراغی، آزاده (۱۳۸۷). «بازخوانی نظام معماری باغ ایرانی در باغ فرش ایرانی با تأکید بر نظریه بوم شناختی ادراک محیط»، *فصلنامه علمی پژوهشی گلجام*، شماره ۹: ۱-۲۰

صحی، منیژه (۱۳۸۴). *طبیعت آب و باد و خاک و آتش*، مجموعه مقالات اولین هم اندیشی هنر و عناصر طبیعت، انتشارات فرهنگستان هنر.

صفری، امراالله (۱۳۶۵). «مقاله باغ و باغ آرایی»، *فصلنامه هنر*، شماره ۱۱، ۱۹۸-۲۵۵.

عابد دوست، حسین و همکاران (۱۳۸۸). « صورتهای متنوع درخت زندگی بر روی فرشهای ایرانی»، *فصلنامه گلجام*، شماره ۱۲.

محمودی نژاد، هادی (۱۳۸۸). *قرآنی منظر بهشت ایرانی از باغ*. چاپ اول، تهران: انتشارات هله / طحان.

ملکی، توکا (۱۳۸۵). *باغ ایرانی در نگارگری ایران* کتاب ماه هنر، شماره ۱۰۱ و ۱۰۲: ۶۵-۶۰

میرزاامینی، محمد مهدی و همکاران (۱۳۹۰). «بررسی نقش نمادین ترنج در فرش ایران»، *فصلنامه گلجام*، شماره ۱۸

نعیما، غلامرضا (۱۳۸۵). *باغ های ایران*، چاپ اول، تهران: انتشارات پیام

ویلبر ، رونالد (۱۳۸۳). *باغ های ایران و کوشک های آن*، ترجمه: مهین دخت صبا. تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی

هردگ، کلاوس (۱۹۹۰). *ساختار شکل در معماری اسلامی ایران و ترکمنستان*، ترجمه واحد پژوهش و ترجمه مهندسان مشاور بانیان، انتشارات بوم مترجم

